

PELLES MÁRTON

A FIUMEI PÉNZINTÉZETEK TÖRTÉNETE 1872–1918 KÖZÖTT

A 19. században a hazai pénzügyintézetek között szinte egyszerre jelentek meg a takarékpénztárak (Brassói Takarékpénztár – 1835) és a bankok (Pesti Magyar Kereskedelmi Bank – 1841); melyek az első egy-két évtizedben ugyan még eltérő profillal rendelkeztek, a század második felére azonban többnyire mind részvénytársasági formában működtek és nagyjából azonos banki funkciókat láttak el, noha tőkeerőben a takarékpénztárak mindvégig megőrizték vezető szerepüket.¹ A bankok fő profilját tekintve is történtek természetesen változások. Míg a 19. század közepén a bankok leginkább a kereskedelem és ipar támogatására a váltóleszámlátolásra koncentráltak, addig az 1873-as válság után eltávolodtak a kockázatosabb rövidlejáratú váltóktól és az iparfinanszírozás más formái felé fordultak (például részvények birtoklása), illetve megjelent a folyószámlaüzlet is.

Az állami kikötőfejlesztés mellett látnunk kell, hogy az ipar főleg a vállalkozó beruházások révén tudott Fiumében fejlődni, mely utóbbiak között ki kell emelnünk a hazai nagybankok közreműködésével létrejött vállalatok fontosságát, melyek sokszor az adott kor technológiájának leginnovatívabb módjait transzformálta profitábilis üzletté (gondoljunk itt a Kőolajfinomítógyár Rt., a Fiumei Első Magyar Rizshántoló és Keményítőgyár Rt. vagy a későbbi nevén Ganz-Danubius Hajógyár Rt. működésére). A nagyarányú gazdasági fejlődésnek előfeltétele volt a kikötő pénzügyi lehetőségeinek növekedése, illetve a megtérülő befektetések vonzották is az újabb tőkét a városba. Ez pedig alapvetően a helyi takarékpénztárak és bankok tevékenysége révén valósult meg.

Császár Ferenc fiumei gazdasági író 1841-ben írta meg munkáját a fiumei kikötő fejlesztési lehetőségeiről, melyben kitért a helyi pénzügyi élet megalapításának lehetőségeire is.² Mint írja, ahhoz, hogy a fiumei gazdaság felendülhessen „még egyre van szükség – bankra! Bankra, (sic!) mely a gyümölcsözetlenül fekvő tőkéket forgásba hozza, a pénz keringését könnyítse, s ez által az ipart és a kereskedést emelje és gyámolítsa!” Ugyanakkor Császár

¹ KÖVÉR György: *A felhalmozás íve. Társadalom- és gazdaságtörténeti tanulmányok*, Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2002.

² CSÁSZÁR Ferenc: *A fiumei kikötő*, Eggenberger J. és fia könyvtárosi bizomány, Pest, 1842.

figyelmeztet, hogy a kikötővárosnak nem szabad reményét a friss alapítású pesti bankba fektetnie, ugyanis ahogy a Banque de France bankjegyeit sem fogadják el Párizson kívül, úgy Fiume elszegényedését is hozhatja, hogy míg magát gazdagnak gondolhatja a bank által nyomott jegyek által, külföldön azt nem fogják elismerni, így a városi tőkésék ércpénzeinek kiáramlása által épphogy elszegényedni fog a település iparban és kereskedelemben érdekelt rétege.³ Ezen felismerés következménye lehetett, hogy az első fiumei pénztézet nem valamely pesti vagy helyi alapítású bankként jelent meg a településen, hanem maga Fiume városa hozta létre 1857-ben – a horvát megszállás idején a helyi főként olaszajkú patríciusok részvételével – a Cassa comunale di risparmio di Fiume intézményt, azaz a Fiumei községi takarékpénztárt.⁴ Ezt követően a második fiumei takarékoszhangban a kiegyezés idején tapasztalható alapítási lázzal, 1873-ban kezdte meg működését Fiumei Néptakarék Rt. néven.

A tulajdonképpen országosan működő bankok közül az első, amely Fiumében megtelepedett az Osztrák-Magyar Bank Fiókinézete volt 1859-ben. Noha ez volt a városban a legrégebbi, „jelentékenysége nézve az utolsó helyen áll a magyar fiókinézetek között”⁵. Az intézmény fő feladata a kikötői kereskedelem segítése volt, így főként váltószámítólással, giro forgalommal és kölcsönök nyújtásával foglalkozott. A pénzügyi adatait tekintve ezen üzletágakban 1900-ban 82 millió korona, 1913-ban pedig már 288 millió korona forgalmat bonyolított, tehát a helyi kereskedők jelentős része ezt az intézményt választotta tevékenységének űzéséhez.⁶ Vezetőségi összetételét tekintve minden fiumei náción képviseltette magát. Az intézményt a kezdetektől 1876-ig egy 4 főből álló igazgatóság vezette (pečinei Cosulich Alajos, Meynier Károly, Scarpa Pál lovag, Verzenassi József), majd az 1890-es évektől 1914-ig Rassmann Ede elnök. A szervezeten belül még a bírálók tettek ki fontos osztályt, ugyanis ők döntöttek arról, hogy az adott kérelmező kaphat-e kölcsönt, illetve felügyelték a többi pénzügyi tranzakciót is. Összetételük igen vegyes, de jól elkülöníthetőek benne az ősi fiumei olasz érzelműek (Cunradi, Cosulich, Luppis), az ősi fiumei horvát érzelműek (Verzenassi, Vranyczány, Mohovich), a később becsatlakozó magyarok (Neuberger, Steinacker) és a külföldről ideszármazott vállalkozók (Meynier, Klinz) csoportjai is. Összességében

³ Uo., 58–61. p.

⁴ FEST Aladár – BATTYÁNY Tivadar – HOLEK Sámuel – KORMOS Alfréd – SMOQUINA Antal Ferenc: Fiume kereskedelme, In: BOROVSKY Samu – SZIKLAY János (szerk.): *Magyarország Vármegyéi és Városai. Fiume és a magyar-horvát tengerpart*, Apollo Irodalmi és Nyomdai Rt. Kiadása, Budapest, 1896, 259. p.

⁵ Uo., 259. p.

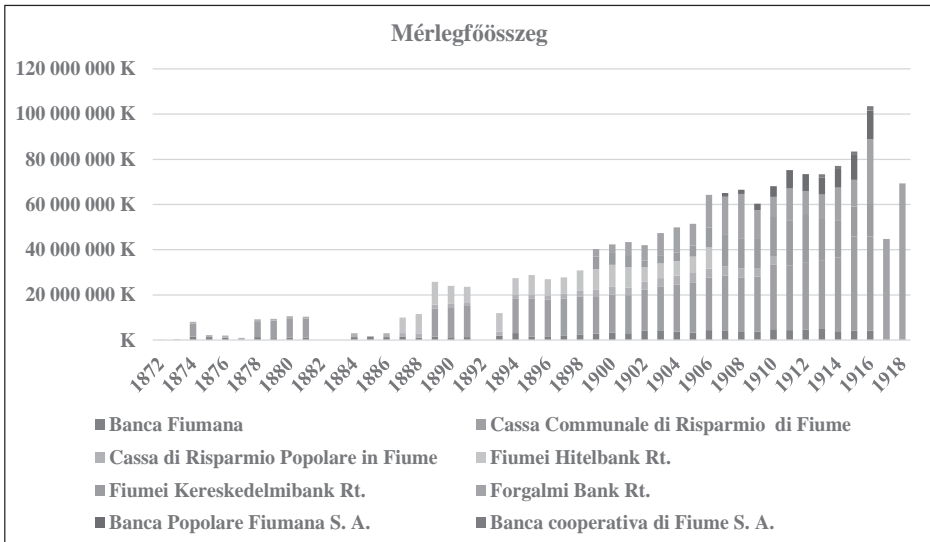
⁶ L.: Magyar COMPASS, pénzügyi és közgazdasági évkönyv kiadásai 1872 és 1943 között., <<https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/MagyarCompass/>> (letöltve: 2022. 09. 12.).

tehát az Osztrák–Magyar Bank (továbbiakban: OMB) fiumei fiókja egy helyi nemzeti bankként működött, hiszen bármikor képes volt hitelt nyújtani a helyi bankoknak és vállalkozásoknak is.

A helyi pénzügyi szektoron belül az OMB-n kívüli bankok az 1870-es évektől alakultak meg a városban. Adatok nem minden intézmény esetén állnak hasonló módon és időben rendelkezésünkre, ezért nehezebb átfogó képet adni a pénzintézetek működéséről.

1. ábra

A fiumei pénzintézetek összegzett mérlegfőösszegei 1872–1918 között

Forrás: saját szerkesztés, a Magyar Compass, pénzügyi és közgazdasági évkönyv adataiból.

A mérlegfőösszegek alakulására jellemző a háborúig tartó folyamatos emelkedés, ami azt jelentette, hogy a fiumei pénzintézetek, minden évben több pénzt forgattak működésük folyamán. Az ábrán jól kivehetően három intézmény emelkedik ki a többiek közül ezek a Községi Takarékpénztár (Cassa Communale di Risparmio di Fiume), a Forgalmi Bank Rt. és a Fiumei Kereskedelmibank Rt. voltak.

A Fiumei Községi Takarékpénztár (1872–1916)

A Községi Takarékpénztár (Cassa Communale di Risparmio di Fiume) történetének első pénzügyi adatait a Compassok szolgáltatják 1872-ben, ekkor a

takarékpénztár 2272 forint betéttel és 105 forint tartalékkal rendelkezett, előbbi 1873-ban már 100 000 forintot tett ki. A teljes mérlegre vonatkozó adatok az 1874, 1878–1881, 1889–1891, 1894–1916 közötti évekre állnak rendelkezésünkre. Az intézmény Fiumén belül a Via delle Pilén helyezkedett el (napjainkban Uljarska ulica) a Modello Palotában, mely Fiume egyik legimpozánsabb építménye;⁷ később 1913-ban azonban sikerült egy épületet a Corson is szerezniük, mely Fiume főutcája.⁸ A szervezeti hierarchiát tekintve kezdetben az igazgatóság felügyelte az intézmény működését, élén a vezérigazgatóval; később 1894-től állami intézményről lévén szó egy kormánybiztos is bekerült a vállalat tisztségviselői közé, majd vélhetően a külső reprezentáció érdekében egy elnöke is lett a takarékpénztárnak.

Ezen tisztviselők között kormánybiztos volt 1894–1896 időszakban lilienbergi báró Abele Rezső; 1900–1907 között Dr. hatvani Gaál Tibor; 1908–1911 és 1914-ben Dunay László; 1912–1913 és 1915–1916 között pedig Dr. Rosenkard György. Mind a négyen tulajdonképpen a Fiumei Magyar Királyi Kormányzóság alkalmazottjai voltak különböző beosztásokban. A Takarékpénztár elnökei a következők voltak: Poschich András hajótulajdonos (1897–1899); tihováci Luppis Ferenc Antal egy ősi fiumei nemesi család és így a helyi kereskedelem és tengerészet meghatározó alakja (1900–1909); Branchetta Antal (1910); Minach János szintén egy ősi fiumei kereskedődinasztia tagja (1911–1913); Dr. Grossich Antal fiumei orvos és feltaláló (1914); Celligoi Vince fiumei mérnök (1915) és Eidlitz Hugó, aki eredendően az Adria Magyar Királyi Tengerhajózási Rt. egyik vezetője is volt (1916). Már most láthatjuk, hogy a Takarékpénztár felső vezetése vagy fontos helyi szakemberekből, vagy tehető polgárokból állt, azonban minden esetben erősen olasz érzelműekből, közülük nem egy 1918-ban Fiume Olaszországhoz való csatolása mellett állt ki.⁹ Ezzel szemben a Takarékpénztár vezérigazgatói posztját betöltő személyek mind fiumei illetőségű ősi családok leszármazottjai voltak, a helyi kereskedelem és ipar irányítói: például a Randich, a Mohovich, az Adamich, a Thierry, a Vranczány, a Pajkurich vagy a Minach családok sarjai.¹⁰ Összességében tehát a Községi Takarékpénztár egész fennállása alatt megőrizte az alapítás körüli tulajdonosi és vezetői körét, a városi előkelőségek és tőkések személyében.

⁷ Državni Arhiv u Rijeci – Fiumei Állami Levéltár, JU-5: Kraljevski gubernij za Rijeku i Ugarsko-hrvatsko primorje – A Fiumei Kormányzóság iratai (1870–1918), Elnöki iratok, 55–1916-II.

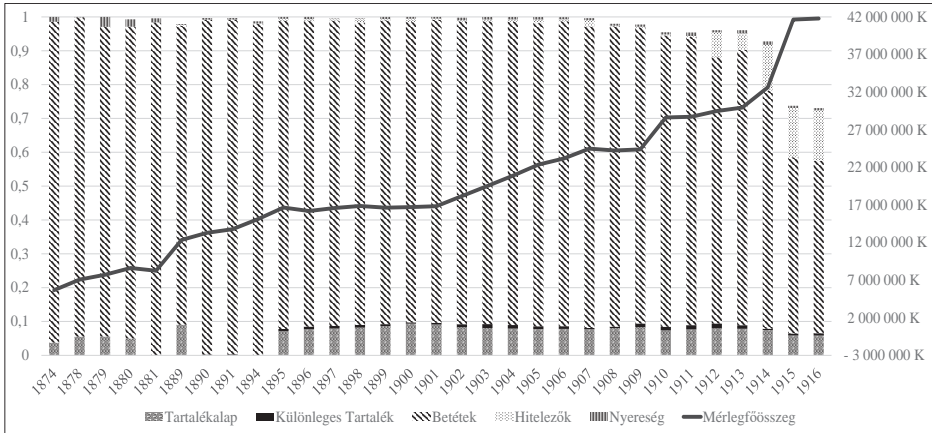
⁸ PUSTIŠEK, Deborah: *Giovanni Rubinich*, Muzej Grada Rijeke, Rijeka, 2014.

⁹ ORDASI Ágnes (szerk.): *Egan Lajos naplója – Impériumváltások Fiumében a kormányzóhelyettes szemével (1918–1920)*, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2019.

¹⁰ COMPASS.

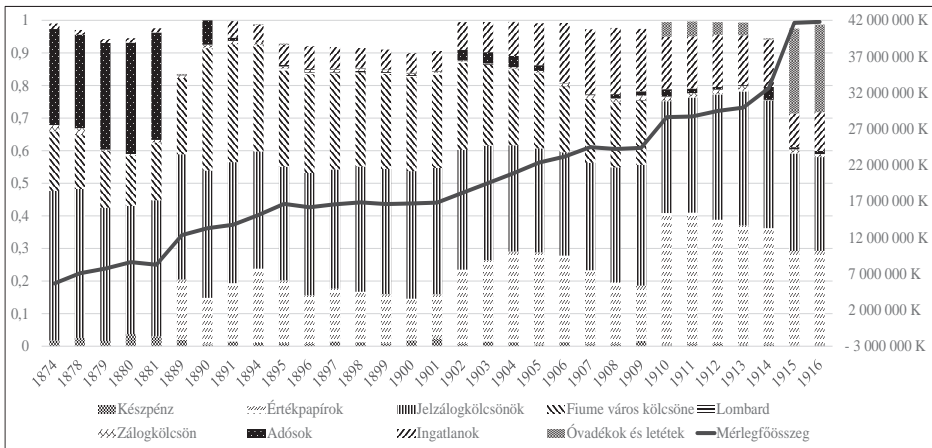
Most vegyük szemügyre az intézmény mérlegeiből élénk táruul folyamatokat.¹¹

2. ábra
A Fiumei Községi Takarékpénztár mérlegének jobb (teher) oldala

Forrás: saját szerkesztés, COMPASS.

3. ábra
A Fiumei Községi Takarékpénztár mérlegének bal (vagyon) oldala

Forrás: saját szerkesztés, COMPASS.

¹¹ Az ábrákon a jobboldali tengely és a görbe az adott évben az intézmény mérlegfőösszegét mutatja, míg a baloldali tengelyen a százalékos értékű oszlopdiaagramok a mérleg jobb- és baloldalának összetételét mutatják be csak azokra a tételekre koncentrálva melyek jól nyomon követhetőek voltak (ezért nem 100%-osak ezen értékek). Az időközben lezajlott valutareform miatt pedig koronára számoltam át az eredendően 1900 előtti forint értékeket.

A takarékpénztár pénzügyi adatai lényegében az egész dualizmus időszakát lefedik 1872 és 1916 között. A mérlegfőösszeget tekintve szembevetendő lehet, hogy folyamatosan emelkedni tudott az értéke a kezdeti 5,6 millió koronás értékről a második háborús évre már 42 millió koronára. Láthatjuk, hogy az intézmény forrásai között ezen növekmény elsősorban a betétek növekedésének volt köszönhető. A mérleg jobb oldalának átlagos összetétele ezen évtizedek alatt a következő volt: tartalékalap (6,48%), különleges tartalék (0,59%), betétek (87,17%), hitelezők (2,14%) és nyereség (0,78%). A hitelezők megjelenése tulajdonképpen visszautal a bevezetőben mondottakra, miszerint a 19. század végére eltűnt a lényegi különbség a bankok és a takarékpénztárak között a tevékenységük szempontjából. A fiumei intézménynél ez konkrétan 1891-ben kezdődött.

Lássuk most a mérleg bal oldalát, azaz azt, hogy milyen irányban forgatta vagyont a takarékpénztár, ugyancsak egész tevékenységi idejének átlagában: készpénz (1,22%), értékpapírok (19,99%), jelzálogkölcsonök (37,04%), Fiume város kölcsöne (19,27%), lombard hitelek (0,17%), zálogkölcson (0,9%), adósok (6,25%), ingatlanok (9,06%), óvadékok és letétek (2,28%). Ami elsőre szembevetendő lehet, az Fiume város kölcsöne; az intézmény alapításánál fogva, alapszabályban rögzített feladata volt Fiume városának finanszírozása, ez volt az az alaptevékenység mely kiegészült a betétek gyűjtésével. Egy 1888-ból Abele Rezső kormánybiztostól származó irat bepillantást enged az intézmény pénzügyi tevékenységének lehetőségeibe és kötelezettségeibe: „[...] az alapszabály 23. § 9. pontja szól arról, hogy mi módon helyezendők el a kamatozás végett átvett betéti összegek és a takarékpénztárnak saját vagyona azaz a tartalékalap: 1. Kölcsönök ingatlan zálogra; 2. Ingatlanok megszerzése; 3. Lombard hitelek; 4. Előlegek a fiumei városi kölcsön kötvényeire; 5. Fiume városának adandó előlegek oly közhasznú munkálatokra, melyek a magas kormány által (sic!) jóváhagyattak; 6. A tőzsdén jegyzett kamatozó kötvények és értékpapírok bevásárlására; 7. Fiume városa és egyéb a Monarchiában lévő községek által kibocsátott különféle kötvények megszerzése; 8. A zálogháznak adandó előlegek; 9. Váltóleszámitolás”.¹² Ezen alapszabályba foglalt üzletkörök jól tükröződnek az intézmény mérlegadataiban, ugyanis mint láthattuk a takarékpénztár vagyont leginkább jelzálogkölcsonök, értékpapírok, ingatlanok és Fiume városának finanszírozása terén kamatoztatta. A Fiumei községi takarékpénztár az első világháborús összeomlásig és Fiume elvesztéséig bizonyíthatóan működött.¹³ Az újjáalakulás az 1920-as években történt

¹² DAR, JU-5, Eln. 12-1888-98.

¹³ PELLEK Márton: Fiume 1918 októberében, In: GULYÁS László (szerk.): *A trianoni békediktátum története hét kötetben: I. kötet Trianon nagy háború alatti előzményei, az Osztrák-Magyar Monarchia bukása 1914-1918*, Egyesület Közép-Európa Kutatására Egyesület, Szeged, 2019, 545-546. p.

olasz színekben, amely intézmény 1945 után Riječka Štedionica néven egészen 1959-ig működött, amikor a Jugoszláv Nemzeti Bank zágrábi központja felvásárolta.¹⁴

A Fiumei Néptakarékpénztár Rt. (1873–1910)

A Fiumei Néptakarékpénztár Rt. (Cassa di Risparmio Popolare in Fiume) 1873-ban alakult meg Fiumében, székhelye a Via Clotilde inferiore utcában volt¹⁵ (napjainkban ulica Dolac 9.) de később egy másik épületet is berendeztek a Baross farakodó kikötőben.¹⁶ A társaság az alapszabály szerint azzal a céllal jött létre, hogy az alapításkor letett tőkét minél gyümölcsözőbb módon kezelje.¹⁷ Az alaptőke 200 000 forint volt, melyet 2000 darab 100 forintos részvény testesített meg. Szervezeti struktúrája tekintettel arra, hogy magánintézményként jött létre hasonlított az 1857-es alapítású másik fiumei takarékpénztárhoz – az állami biztos nélkül –, így állt egy elnökből, egy alelnökből és egy igazgatóságból. Ha áttekintjük az adatok tükrében ezen tisztviselőket, akkor érthetővé válik az alapszabálynak azon kitétele, mely szerint e Néptakarékpénztár a fiumei és zágrábi pénzügyi életben kíván működni, illetve annak okát is megérthetjük, miért volt kezdetben egy olasz–horvát keverékneve a vállalatnak: Cassa di risparmio popolare Pučka Štedionica.

Az ok egyszerű: ennek a társaságnak a vezetőségét, és nyilván a részvényesi háttérét is a fiumei horvátok adták. A társaság elnökei a következők voltak: báró Vranyczány György 1873–1893; Rack Péter 1894–1897; Dankl Zsigmond 1898–1910. Az alelnökök a következők voltak: Burgstaller Pál 1873–1876; Verzenassi József 1880–1884; báró Vranyczány Simon 1887–1893; Dankl Zsigmond 1894–1897; Copaitich Zsigmond 1898–1910.¹⁸ Közülük biztosan tudható, hogy a Vranyczányiak, Dankl és Copaitich célja a horvátság nemzeti reprezentációjának elérése volt a fiumei ipari, kereskedelmi és pénzügyi életben.¹⁹ A horvát származású személyek száma talán az igazgatóságban volt a legszembetűnőbb. A társaság fennállása alatt a következő személyek töltöttek be itt pozíciót: Blühweiss A., Lukichich J., Wassich Albert, Chierno J., Dall’Asta Stanislaus, Pollich A., Mohovich Emőd, Jellouscheg Ferenc, Clesovich L., ifj. Minach János, Baccich Henrik, Meynier Károly, Thierry Henrik, Gariard Szaniszló, Bacic Josef, Crnadak Milivoj, Pucek Mirko, akiknek döntő többsége magát horvátnak vallotta. A takarékpénztár horvát identitását az

¹⁴ DAR, 667, Riječka Štedionica – A Fiumei községi takarékpénztár iratai (1859–1959).

¹⁵ DAR, JU-5, Eln. 55–1916-II.

¹⁶ PUSTIŠEK: *i.m.*, 26. p.

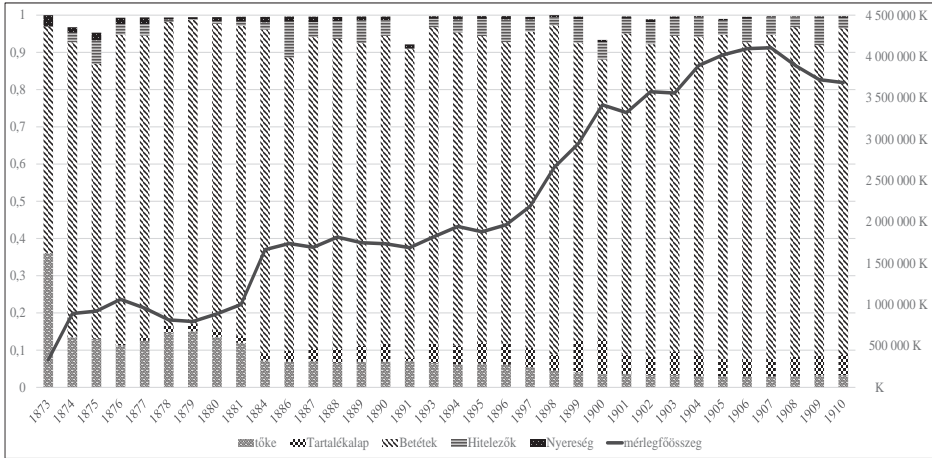
¹⁷ DAR, JU-5, Eln. 90–1874–262.

¹⁸ COMPASS.

¹⁹ PELLE, Márton – ZSIGMOND, Gábor: *A fiumei magyar kereskedelmi tengerészet története (1868–1918). The Hungarian maritime trade history of Fiume (1868–1918)*, Pro Pannonia, Pécs, 2018, 161. p.

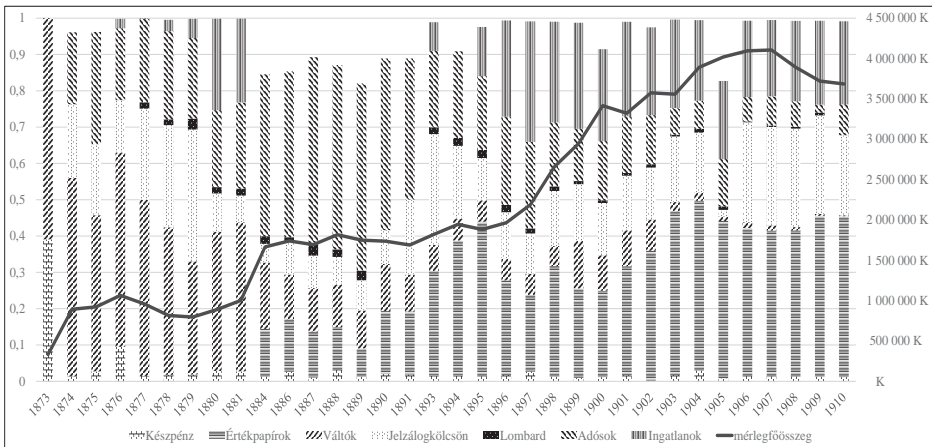
is jól mutatja, hogy a Néptakarékpénztár 1911-ben megszüntette az önálló tevékenységet és beolvadt a zágrábi Első Horvát Takarékpénztárba.²⁰ A továbbiakban vessünk egy pillantást a pénzüintézet mérlegeinek összetételére.

4. ábra
A Fiumei Néptakarékpénztár mérlegének jobb (teher) oldala

Forrás: COMPASS; DAR, PO-1, Camera di Commercio e d'Industria – A Kereskedelmi és Iparkamara iratai (1858–1918), 52–1878–280; saját szerkesztés.

5. ábra
A Fiumei Néptakarékpénztár mérlegének bal (vagyon) oldala

Forrás: COMPASS; DAR, PO-1, 52–1878–280.

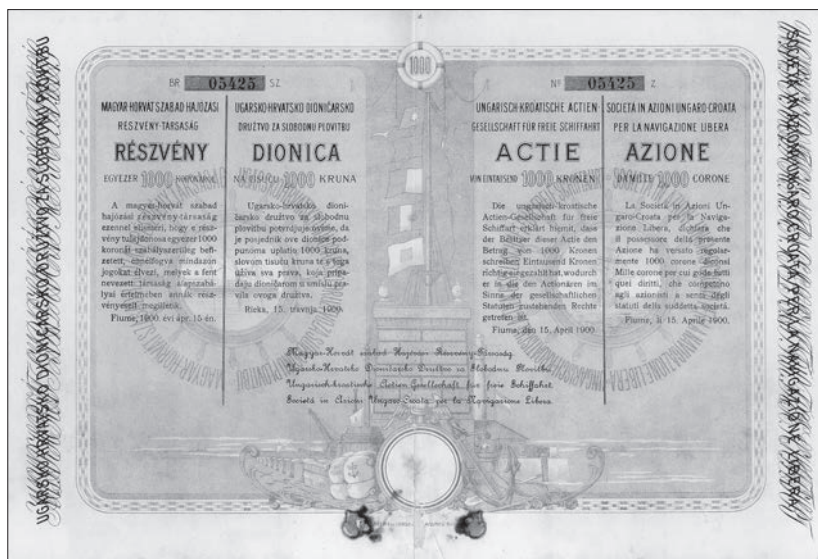
²⁰ COMPASS, 1912, 585. p.

A Néptakarékpénztár a régebbi fiumei takarékhhoz képest szerényebb, de hasonlóan stabil üzletmenetet folytatott. A mérleg jobb és bal oldalán az egyes tételek az alábbi átlagokat tették ki: tőke 7,79%, tartalékalap 3,89%, betétek 82,55%, hitelezők 3,76%, nyereség 0,97%, készpénz 3,03%, értékpapírok 21,76%, váltók 17,29%, jelzálogkölcson 16,43%, lombard hitelek 1,18%, adósok 22,54%, ingatlanok 13,24%. Láthatjuk, hogy ez az intézmény is takarékpénztárhoz híven főleg a betéteseik pénzt forgatta, méghozzá kiegyensúlyozottan az értékpapírok, váltók, jelzálogok és adósok révén. Arról nincs adatunk, hogy a néptakarékpénztár pontosan milyen értékpapírokat forgatott, de a vezetőségének és a Magyar–Horvát Szabadhajózási Rt. összetételének nagyfokú egyezősége arra enged következtetni, hogy a társaság vélhetően a finanszírozás terén is a horvát jelleg erősítésén dolgozott.²¹ Ezt a tényt erősíti az is, hogy az említett hajózási vállalat, melyről tudott, hogy alapszabálya szerint is a horvát érdekeket kívánta képviselni a világ tengerein, részvényeit a Néptakarékpénztár és a Fiumei Bank révén bocsátotta ki.²²

1. kép

A Magyar-Horvát Szabadhajózási Részvénytársaság 1000 koronás részvénye a Fiumei Néptakarékpénztár Rt. kibocsátásában

Forrás: Muzej Grada Rijeka – Rijekai Városi Múzeum, 19107.

²¹ PELLEŠ Márton: Bakari Copaitich Zsigmond szerepe a modern magyar-horvát kereskedelmi tengerészet kialakulásában 1895–1914 között, *Pro Minoritate*, 2022/Tavaszi, 141–153. p.

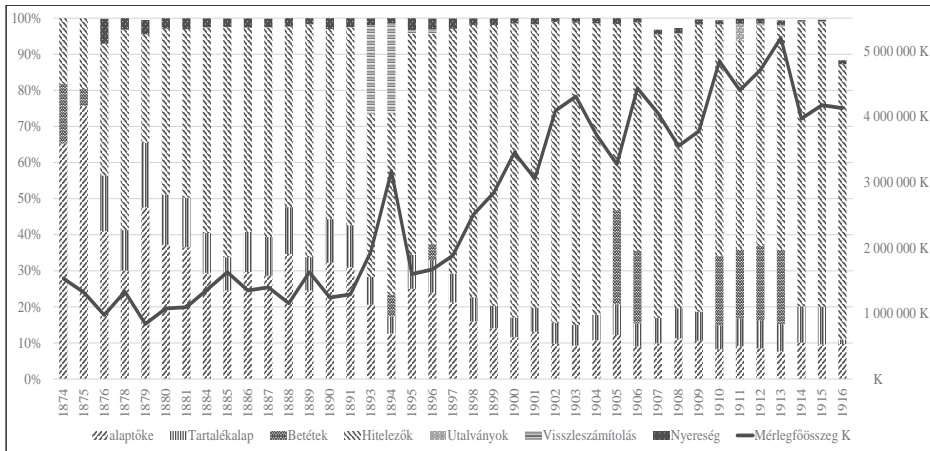
²² DAR, 700, Ugarsko-Hrvatsko dioničarsko društvo za slobodnu plovidbu – A Magyar-Horvát Szabadhajózási Rt. iratai (1899–1922).

A Fiumei Bank Rt. (1870–1916)

A Banca Fiumana az első, helyiek által alapított bank Fiumében, mely az egykori Municipio u. 1. (ma ulica Dolac) szám alatt állt.²³ A bank főtevékenysége kettős volt, egyrészt „hagyományos” banküzem, illetve részvétel a cukorkivitelenben.²⁴ A társaság alaptőkéje kezdetben 500 000 forint volt, melyet 1876-ban 200 000 forintra szállítottak le, majd ezt váltották át (400 000) koronára 1900-ban. A társaság vezetőségének összetételét elemezve azt tapasztalhatjuk, hogy a kezdeti években még egy kiegyensúlyozott fiumei réteg vezette a bankot, melyet idővel a helyi horvát szakemberek vettek át, ahogy arra a Néptakarékpénztár történeténél már láthattunk utalást. A Bank elnökei a következők voltak: Francovich Giovanni (1870–1881), Meynier Henrik (1882–1909) és Cosulich Alajos (1910–1916). Az alelnökök listája az alábbi személyekből állt: Edgar Crafton Smith (1870–1873), Meynier Henrik (1874–1881), Cosulich Kázmér (1884–1885), De Carina Giovanni (1886–1895), Poschich A. (1896–1899), Cosulich Alajos (1900–1909), Dankl Zsigmond (1910–1916). Az igazgatóság tagjai között is azt tapasztalhatjuk, hogy az 1890-es évektől a fiumei születésű üzletembereket felváltották a helyi és környékbeli születésű horvát és szlovén személyek például: Josip Gorup, Copaitich Zsigmond, Bačić György, Stipanović T. G.

6. ábra

A Fiumei Bank Rt. mérlegének jobb (teher) oldala

Forrás: COMPASS, saját szerkesztés.

²³ DAR, JU-5, Eln. 55–1916-II.

²⁴ FEST–BATTYÁNY–HOLEK–KORMOS–SMOQUINA: i.m., 260. p.

7. ábra
A Fiumei Bank Rt. mérlegének bal (vagyon) oldala

Forrás: COMPASS, saját szerkesztés.

Az ábrákon jól láthatjuk, hogy szemben a takarékokkal a Fiumei Bank valóban bankként működött és tevékenységét az alaptőkéből (22,35%), tartalékalapból (8,52%), betétekből (4,04%), hitelezőkből (61,1%), utalványokból (0,15%) és visszszámítolásból (1,32%) finanszírozta. A Bank a tevékenységével évente átlagosan 1,97% nyereséget termelt a mérlegfőösszeghez viszonyítva, mely részvényenként átlagosan 11,6%-os osztalékfizetést tett lehetővé a számára. A bank pénzügyi forrásait az alábbiak szerint forgatta: készpénz (2,4%), váltók (portfolio) (30,62%), értékpapírok 5,31%, lombard hitelek (3,22%), adósok (51,59%), ingatlanok (0,54%), iparos vállalatok (3,79%). A Bank az alakulása utáni első években veszteséget is termelt, melyek mérlegfőösszeghez viszonyított értéke átlagosan 9%-ot tett ki. Az iparos vállalatokban levő tulajdonlásról nincs pontos adatunk, de mivel ez a tétel az 1879–1889 közötti évtizedben volt jelen, vélelmezhetjük, hogy olyan helyi vállalkozásoknak volt tulajdonosa és/vagy résztulajdonosa a Fiumei Bank, mely nem a nagy budapesti bankok támogatásával jött létre.

A Fiumei Hitelbank Rt. (1887–1907)

A Fiumei Hitelbank elődszervezete a Steinacker és Társa cég volt, mely Fiumében az 1880-as évek elején jött létre, hogy előmozdítsa a város pénzügyi és gazdasági életének fejlődését.²⁵ Magának Steinacker Arthurnak az életéről keveset tudunk, ami bizonyos az az, hogy a család német és felvidéki cip-szer gyökerekkel rendelkezett. Arthur apja Steinacker Gusztáv evangélikus lelkész volt többek között Gölnicbányán, ahol Arthur született (1845), majd

²⁵ Uo., 261. p.

1846-tól Triesztben. A család a szabadságharc után Weimarban telepedett le, és a Steinacker fiúk (Edmund, Sándor, Arthur) így képessé váltak, hogy magyar gyökereik mellett a nyugati fejlett világot is otthonuknak érezzék. Közülük Arthur a pénzügyi pályát választotta és előbb Stuttgartban (1861), majd Londonban lett bankár.²⁶ Innen került a kiegyezést követően előbb Pest-Budára majd Triesztbe, ahol 1872. július 23-án a helyi szabadkőműves páholy tagja lett.²⁷ Steinackert az 1880-as években már Fiumében találjuk, ahol „társával”, akiben Ossoinack Lajost sejthetjük, közösen fáradoztak a város gazdasági fellendítésén.²⁸ A Magyar Általános Hitelbank (MÁH) 1880. évi üzleti jelentéséből kiderül, hogy a Steinacker és Társa cég finanszírozásában már ekkor részt vett a budapesti pénzügyi intézet kültagképpen.²⁹

A Steinacker cég pénzügyi mutatóiról és konkrét tevékenységéről keveset tudunk. Nagy a valószínűsége, hogy rajtuk keresztül vagy az ő helyismere-tükkel alapította a MÁH a fiumei rizshántoló és a kőolajfinomítógyárakat az 1881–1882-es években.³⁰ Ugyanakkor a MÁH nyereségrészesedését ismerjük a Steinacker cégben, ennek összege 1884-ben 35 250 forint, 1885-ben 73 416 forint és 1886-ban 80 175 forint volt, tehát növekvő tendenciát mutatott.³¹ Vélhetően ez volt az oka annak, hogy 1887-ben a társaságot a MÁH affiliálta és így ekkor alakult meg (1887. január 25-én) a Fiumei Hitelbank Rt. (Banca di Credito Fiumana S. A.) 1 200 000 forint alaptőkével; székhelye Fiumében a Via albergo vecchio és a Via Adamich sarkán volt.³²

A társaság elnöke Ciotta János Fiume polgármestere, alelnöke Ribáry Sándor lett, de a tényleges vezetői tisztséget a vezérigazgató Steinacker Arthur látta el.³³ További igazgatók voltak: Rosenberg Félix, Engel Miksa, Ehrlich Emil, Cosulich Lajos, Frank Antal, Meynier Henrik, Mautner Zsigmond, Radvánszky Géza és Walthier Gyula tehát helyi fiumei vállalkozók és a MÁH vezetőségének tagjai.³⁴ A társaság a banküzemtanra jellemző pénzügyi üzletek mellett azonban a kor pénzügyi intézeteire jellemző módon áruüzlettel is foglal-

²⁶ GERHARD Péter: Asszimiláció és disszimiláció az önéletrészben. Fest Imre és Edmund Steinacker esete, *AETAS*, 23. évf., 2008/3. szám, 25–45. p.

²⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL), P-1083, Szabadkőműves szervezetek levéltára. Symbolikus Nagypáholy; P-1134, Sirius páholy, 1901–1915.

²⁸ PELLEŠ-ZSIGMOND: *i.m.*

²⁹ COMPASS, 1881.

³⁰ TALLÓŠ György: *A Magyar Általános Hitelbank (1867–1948)*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1995, 49. p.

³¹ COMPASS, 1885–1887.

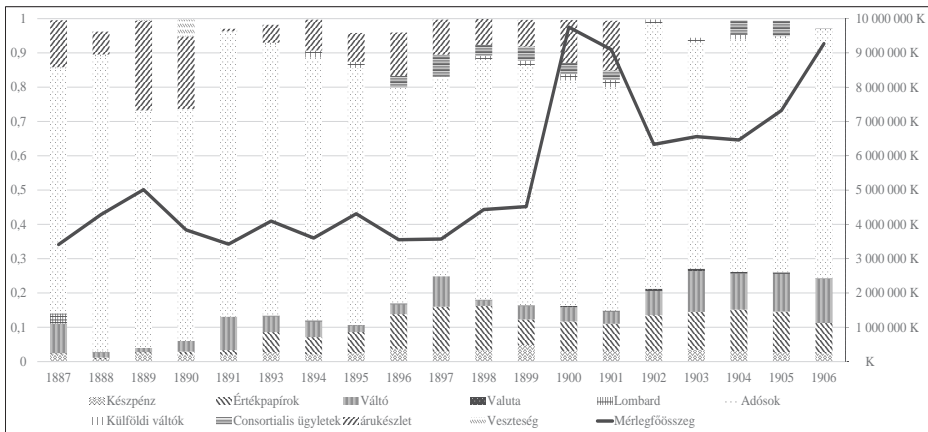
³² DAR, JU-5, Eln. 55–1916–II.

³³ COMPASS, 1888; FEST-BATTHYÁNY-HOLEK-KORMOS-SMOQUINA: *i.m.*

³⁴ Vö.: KÖVÉR György: Bankárok és bürokraták. A Magyar Általános Hitelbank igazgatósági tanácsa és igazgatósága (1876–1905), *AETAS*, 20. évf., 2005/1–2. szám, 93–114. p.

kozott.³⁵ Egészen pontosan részt vett a fiumei rizshántoló és kőolajfinomítógyárak termékeinek eladásában és szerepet vállalt a fiumei liszt- és fakiviteli üzletágakban is.³⁶ Mielőtt azonban elemezzük a bank tevékenységét érdemes áttekintenünk, hogy fennállása alatt, 1887–1907 között miből volt pénze a társaságnak. Már Szász is leírja nagyívű munkájában, hogy a kor részvénytársasági formában működő bankjaiban is az lett volna az előnyös, ha részvénytőkén keresztül kerül finanszírozásra a banki tevékenység, hisz ez egy hosszútávú tőkeközvetítést jelentett volna a tőkések és az iparosok között.³⁷ Ezzel szemben, ahogy látni fogjuk a Fiumei Hitelbank leginkább a hitelezői révén finanszírozta tevékenységét, azaz valószínűleg más bankok, akár az anyacég MÁH pénzt közvetítette saját csatornáin keresztül rövidlejáratú kölcsönök formájában. Az alábbi ábrákon koronára váltott értékben mutatom be a Fiumei Hitelbank adott éves mérlegfőösszegén és annak részletein keresztül a bank működését, melynek magyarázatához fel fogom használni az éves pénzügyi jelentéseket. is.

8. ábra
A Fiumei Hitelbank Rt. mérlegének jobb (vagyon) oldala

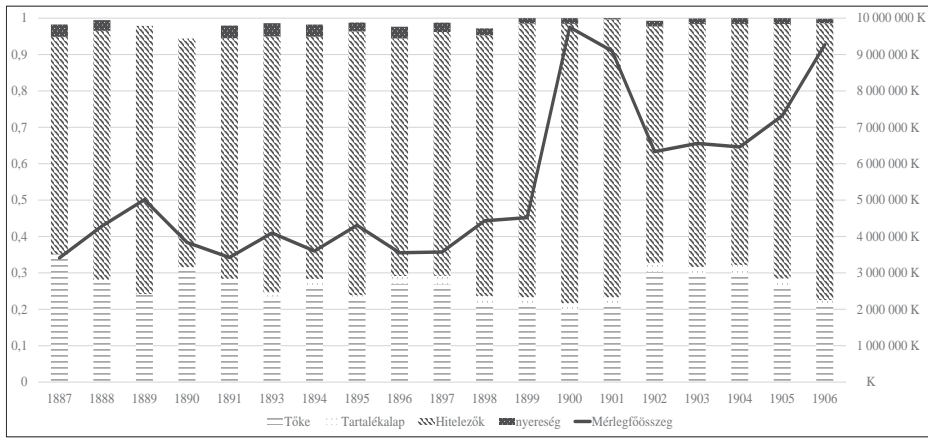
Forrás: COMPASS, saját szerkesztés.

³⁵ SZÁSZ Antal: *Banküzemtan*, TÉBE Kiadóvállalt M. Sz., Budapest, 1947; KÖVÉR György: Az Osztrák-Magyar Monarchia bankrendszerének fejlődése, *Közgazdasági Szemle*, XXXIII. évf., 1986/3. szám, 320. p.

³⁶ FEST-BATTHYÁNY-HOLEK-KORMOS-SMOQUINA: i.m.

³⁷ SZÁSZ: i.m.

9. ábra
A Fiumei Hitelbank Rt. mérlegének bal (teher) oldala

Forrás: COMPASS, saját szerkesztés.

Elsőre szembetűnő, hogy a bank mérlegfőösszege magasan meghaladta a részvénytőke értékét; átlagosan 1887–1907 között a mérlegfőösszeg 26%-át adta a részvénytőke, míg a hitelezők 70%-át. A bank kezdeti 3–4 évét a gyarapodás és az üzleti tevékenység felfutása jellemezte, mely 1891-ben kezdett mélyrepülésbe. Ennek oka az üzleti jelentések tanúsága szerint a bank faáru üzlete volt, mely ekkoriban a világszerte kereslet ingadozása következtében veszteséges üzemmé vált a fiumeiak részére. Maga a jelentés úgy fogalmaz „A fiumei hitelbank, ha egyszer dongakiviteli üzletétől megszabadult, többi üzleteiben bírja azon alapokat, amelyek részére a megfelelő jövedelmezőséget jövőre biztosítják”.³⁸ Annak érdekében, hogy a bank finanszírozni tudja a veszteséget, leértékelték a részvényeket és így a társaság alaptőkéjét 960 000 koronára szállították le. A bank árukészletének alakulásáról elmondható, hogy míg 1887-ben 468 572 koronát tett ki, Addig 1889-ben már 1 312 768 koronára nőtt. Ekkor vált terhessé a faáru üzlet, melynek hatására 1891 végén már csak 25 949 korona volt az árukészlet, amely aztán a felívelő kőolaj és rizsgyári termékeknek köszönhetően újra emelkedni kezdett (1893-ban 214 535 korona), majd 1896-ban már 449 170 koronát, 1900-ban 1 222 068 koronát és 1901-ben 1 319 034 koronát tett ki. Ugyancsak ekkor, a gyarapodás időszakában alapította a társaság Copaitich Zsigmond vezetésével a Fiumei Dock-társulat Rt.-t, 1896-ban a Fiumei Cacao- és Csokoládégyár Rt.-t (melynek később Gerbaud Emil lett a vezetője), 1897-ben Anton Copaitich és Francesco Colazio vezetésével a Fiumei Kávépörkölt Rt.-t, 1898-ban a Fiumei gőztégla- és agyagárugyárt és 1899-ben a Fatermelő Rt.-t.³⁹

³⁸ COMPASS, 1891.

³⁹ COMPASS, 1899.

1901-ben a bank is átállt az új pénznemre, a koronára, de ez csak nominálisan növelte meg a pénzügyi mutatókat, hiszen reálértéken nem történt alaptőke emelés, csak konvertálás (1 920 000 korona). Ugyanakkor nem ismert okokból ebben az évben szüntette be a bank az áruüzletét is. A pénzügyi jelentések ezután 1908-ig megszűntek a Compassokban és akkor is csak szűkszavúan tudósítanak minket arról, hogy a Magyar Általános Hitelbank Rt. „1908-ban a Fiumei hitelbankot fiókjává alakította át.” Ennek okán ekkor 1907–1908-ban a Fiumei Hitelbank Rt. megszűnt és helyét a MÁH fiumei fiókja vette át, melynek részletes működéséről helyi fiumei levéltári iratok hiányában semmit sem tudunk mondani. Az bizonyos, hogy annak is 1915. február 20-án Stuttgartban bekövetkezett haláláig Steinacker Arthur volt fiókvezetője, illetve, hogy ez a cég még a második világháború után is magyar nyelven vitte az üzletet Rijekában, és azt csak 1956-ban tagolták be a jugoszláv bankrendszerbe.⁴⁰

A Fiumei Kereskedelmibank Rt. (1898–1916)

A Pesti Kereskedelmi Bank Rt. 1897-es jelentéséből megtudhatjuk, hogy az intézmény részt vett a fiumei villamos városi vasút engedélyeztetésében és a munkálatok finanszírozásában.⁴¹ Ezt követően 1898-ban megalapította a Fiumei Kereskedelmibank Rt.-t (olasz nevén Banca Commerciale Fiumane per Azioni).⁴² A fiumei intézet a Piazza Adamich 2. (ma Trg. 111. Brigade Hrvatske vojske) alatt állt.⁴³ A társaság alaptőkéje az alakuláskor 2 000 000 korona volt, 10 000 darab 200 koronás részvénnel. Ezt azonban az évek során fokozatosan csökkentették előbb 1 000 000 korona majd 500 000 korona értékre. A társaság elnöke 1898–1901 között Láczy Leó, 1902–1903 és 1906–1913 között malomszegi Elek Pál, 1904–1905 között Szinnyi Merse István, végül 1914–1916 között Krausz Simon töltötte be. Az 1898–1906 között létező vezérigazgatói tisztelet Glaser B. töltötte be. A társaság alelnöke 1898–1901 között Meynier Henrik, 1902-ben Meynier Károly, 1903–1913 között Gorup Milán, 1911–1913 között Székely Ferenc és 1914–1916 között Dr. Vio Ferenc töltötte be. További igazgatósági tisztelet töltött be, általában csak egy-két éves időtartamra: Dankl Zsigmond, Elek Pál, Fellner Henrik, Meynier Károly, Pollich Matteo, Dr. Rudnyánszky Béla, Ruzic György, Vas Ferenc, Csőke Ferenc, Hendel Béla, Gaál Tibor, Vajda Izidor, Tóth Géza, Mariassevics A., Gorup Milán, Förster Nándor, Weinhardt Gusztáv, Baccarcich Giovanni, Tibor Róbert, Székely József,

⁴⁰ DAR, 675. 675, Ugarska opća kreditna banka – A Magyar Általános Hitelbank iratai (1925–1964).

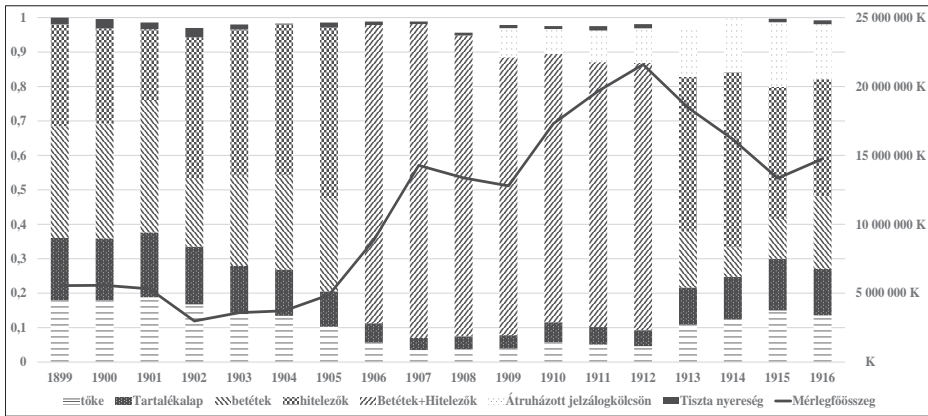
⁴¹ COMPASS, 1898, 95. p.

⁴² COMPASS, 1899, 112. p.

⁴³ DAR, JU-5, Eln. 55–1916-II.

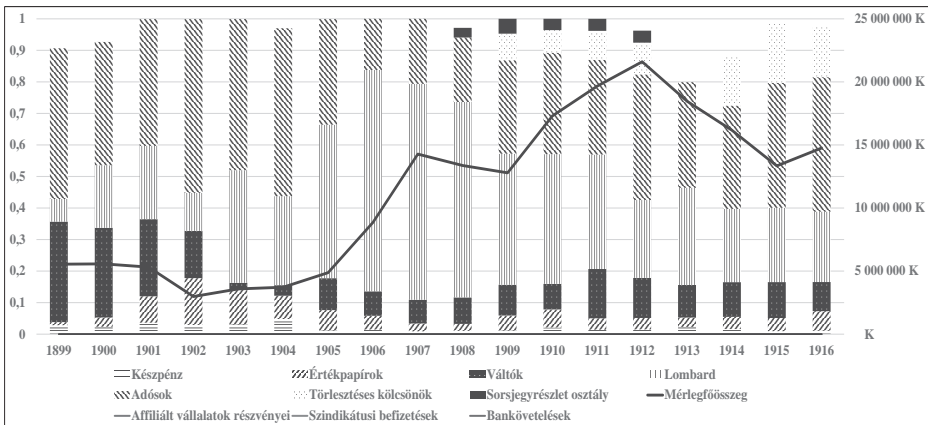
bajmoki Vajda Imre, eörsi Balogh-Blum Brúnó, Cloetta József Szilárd, hlniki Neuberger Ármin, banijai Reiner Vilmos, Szalai Béla, Dr. Vio Ferencz, Falter Henrik, Fleissig Sándor, jekel és margitfalvai Jekelfalussy Zoltán, csetei báró Herczog Mór, Dr. Stetina József, Bartos Fülöp, Dussich Antal, Kálmán Henrik, Ámon Ernő és Essen Ede.

10. ábra
A Fiumei Forgalmibank Rt. mérlegének jobb (vagyon) oldala

Forrás: COMPASS, 1899–1916, saját szerkesztés.

11. ábra
A Fiumei Forgalmibank Rt. mérlegének bal (teher) oldala

Forrás: COMPASS, 1899–1916, saját szerkesztés.

A társaság mérlegadatai alapján elmondhatjuk, hogy az intézet vagyona átlagosan 11%-ban az alaptőkéből, 1%-ban a tartalékalapból, 15%-ban a betétekből, 25%-ban a hitelezőktől, 1906 után e kettőből 83%-ban és 5%-ban átruházott jelzálogkölcsonőkből származott. A társaság a vagyonát átlagosan 2%-ban készpénzben, 5%-ban értékpapírokban, 13%-ban váltókban, 34%-ban lombard hitelekben, 36%-ban adósainál tartotta. Nyeresége általában az adott évi mérlegfőösszeg 1–3%-át érte el, mely előbbinek alakulása a háború előtti években 5 000 000 korona és 20 000 000 korona között mozgott. Osztalékokat tekintve a Bank átlagosan 6%-ot fizetett a részvényeseinek.

A Forgalmi Bank Rt. (1899–1918)

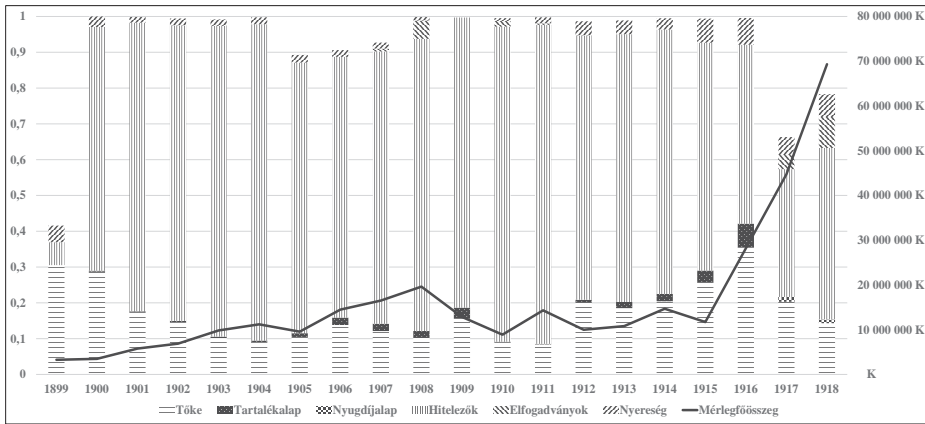
A Forgalmi Bank Rt.-t (olasz nevén Banca Mobiliare S. A.) 1899-ben alapította a Magyar Leszámitoló és Pénzváltóbank azzal a céllal, hogy az felügyelje a Fiumei Nyilvánosraktár Rt. működését, mely utóbbi a kikötőben levő raktárházak, és az anyabankhoz tartozó kikötői gabonaelevátor működéséért felelt. Székhelye a Szabadkikötő 11. szám alatt állt.⁴⁴ A társaság alaptőkéje 1 000 000 korona lett 2 500 darab 400 koronás részvényben. Az alaptőkét 1906-ban 2 000 000 koronára emelték, majd egy veszteséget – a Vinea magyar bortermelési és kereskedelmi Rt. – követően 1910-ben 800 000 koronára csökkentették, melyet követően 1911-ben 1 200 000 korona, 1912-ben 2 000 000 korona, 1914-ben 3 000 000 korona és 1916-ban 10 000 000 korona értéket ért el.⁴⁵

A bank elnöke 1899–1918 között rozsnyói Pekár Imre volt. Az igazgatóságban általában 5–6 éves ciklusokban az alábbiak vettek részt: Blasich József, Freudenberg Rafael, Lévai Adolf, királyhalmi Neumann Miksa, madarasi Beck Miksa, Blitz Gyula, Elbogen Hugó, madarasi Dr. Beck Marcell báró, Pilitz Ignác, Hajdú Zoltán, Pál Ignác, Davidson Horace, báró Hatvany Károly, báró Kohner Jenő, Blau Gyula, Sas Gyula, Virág Henrik, Langfelder Ármin, Hönich Henrik, Neumann Ödön, Bohus Gyula, Kun József, Devaille Raoul, Eugene Etienne, Storfer Berthold.

⁴⁴ DAR, JU-5, Eln. 55–1916-II.

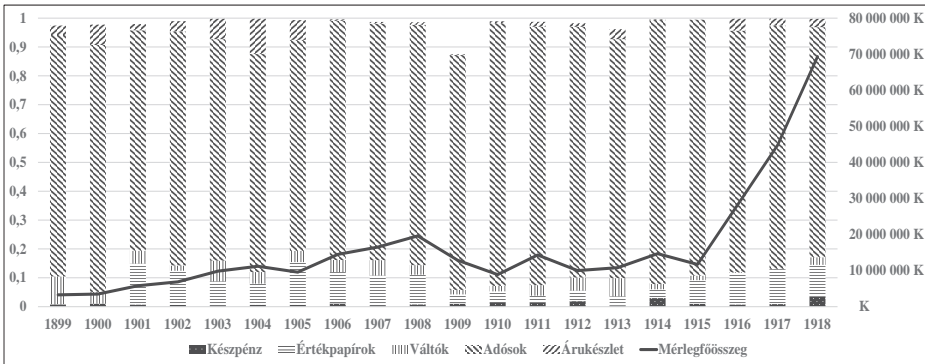
⁴⁵ COMPASS, 1910, 178. p.

12. ábra
A Forgalmi Bank Rt. mérlegének jobb (vagyon) oldala

Forrás: COMPASS, 1899–1918, saját szerkesztés.

13. ábra
A Forgalmi Bank Rt. mérlegének bal (teher) oldala

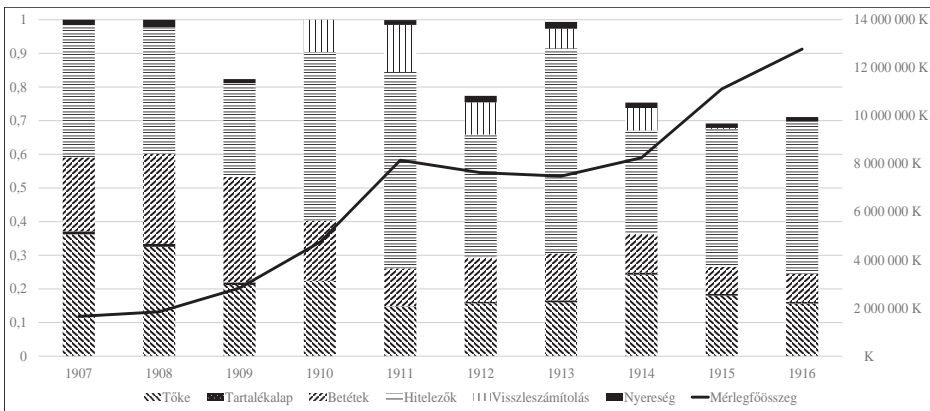
Forrás: COMPASS, 1899–1918, saját szerkesztés.

A társaság mérlege kapcsán elmondható, hogy vagyonának átlagosan 17%-át az alaptőke, 1,36%-ban a tartalékalap, 70%-ban a hitelezők tették ki. A mérleg bal oldalán átlagosan 7,5%-ban találunk értékpapírokat, 3,5%-ban váltókat, 83%-ban adósokat, 3%-ban árukészletet és 0,15%-ban hordókat. Utóbbi kettő magyarázata a gabonaelevátorban rejlik, mely azt a célt szolgálta, hogy a sokszor zsákokban vagy tehervagonokban a kikötőbe érkező gabonát és lisztet hordókba átöntötték és az elevátor segítségével emelték a hajó rakterébe. A társaság nyeresége átlagosan a mérlegfőösszeg 3%-a volt, mely után átlagosan 10%-os részvényekre vetített osztalékot fizetett a társaság.

A Fiumei Népbank Rt. (1906–1916)

A Fiumei Népbank Rt. (Banca Popolare Fiumana S. A.) egy helyi, 1906-os alapítású pénzüzet volt, székhelye a Piazza Adamich 1. alatt volt (ma Trg. 111. Brigade Hrvatske vojske).⁴⁶ Az alapítókéje ekkor 600 000 korona volt 6 000 darab 100 koronás részvényvel. Ezt 1911-ben 1 200 000 koronára emelték, majd 1914-ben 2 000 000 koronára. A cég, meglátásom szerint inkább a magukat horvátnak vallók alapításának tekinthető. Az intézmény elnöke 1906–1909 között Venutti György, 1909–1916 között Mohovich Donát volt. Az igazgatóság tagjai általában 3 éves ciklusokban az alábbiak voltak: Baccarich Pál, Blau Henrik, Mariassevich Bertalan, Mayer Vilmos, Mohovich Donát, Morini Pompeus, Richtmann Adolf, Rudan Celso, id. Dr. Vio Antal, Dubravcic Iván, Mattiassi Franjo, Dr. Sverljuga Stanko, Dr. Turkovich Milan báró, Rossbacher Flóris, Righini Giuseppe, Venutti Hugó, Guis Righini, Bakarcic Pave.

14. ábra

A Fiumei Népbank Rt. mérlegének jobb (vagyon) oldala

Forrás: COMPASS, 1907–1916, saját szerkesztés.

⁴⁶ DAR, JU-5, Eln. 55–1916-II.

15. ábra
A Fiumei Népbank Rt. mérlegének bal (teher) oldala

Forrás: COMPASS, 1907–1916, saját szerkesztés.

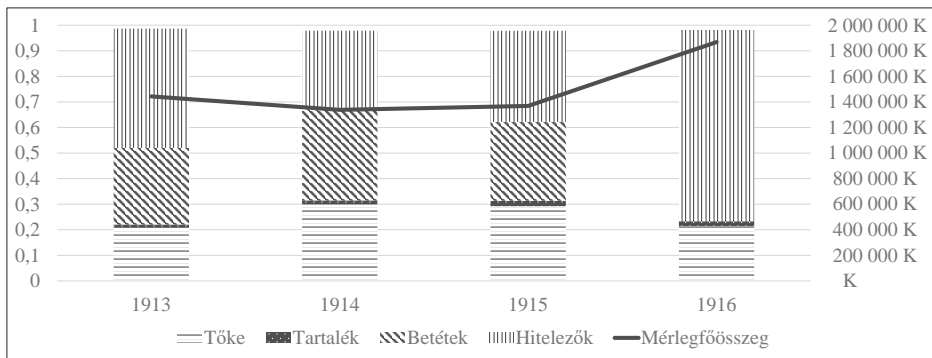
A társaság mérlegének jobb oldala (vagyon) állt átlagosan 21% tőkéből, 0,5% tartalékból, 16% betétből, 42% hitelezőből és 4,5% visszszámítolásból. Ezzel szemben a mérleg bal oldala 2,3% készpénzből, 18% váltóból, 75% adósból, 0,05% árukészletből és 0,84% ingatlanból. A cég nyeresége a mérlegfőösszeghez viszonyítva átlagosan 1,47%-ot tett ki, melyből részvényenként 3,71%-os átlagos osztalékot fizetett a vállalat.

A Banca Cooperativa di Fiume S. A. (1913–1916)

A Banca Cooperativa di Fiume Società Anonima egy olyan fiumei bank volt, mely magyar név híján egyértelműen sugallja, hogy ez egy, a helyi olaszság által alapított intézmény. A társaság székhelye a Kossuth u. 13. szám alatt volt, mely napjainkban az Adamiceva ulica névre hallgat.⁴⁷ A bank alaptőkéje az 1913-as alapításkor 300 000 korona volt 3 000 darab 100 koronás részvényen. Ezt 1914-ben emelték 400 000 koronára. A társaság elnöke Maróth Luigi volt, alelnöke Minach Giovanni. Az igazgatóság tagjai: Chiopris Carlo, Descovich Vittorio, Dr. Bellen Andrea, Pasquali Giuseppe, Rocca Antonio, De Terzi Vincenzo, Vezzil Benvenuto Antonio, Domicich Matteo, Minach Hugó, Dr. Grossich Ruggero, Holtzabeck Marco és Ossoinack Endre.

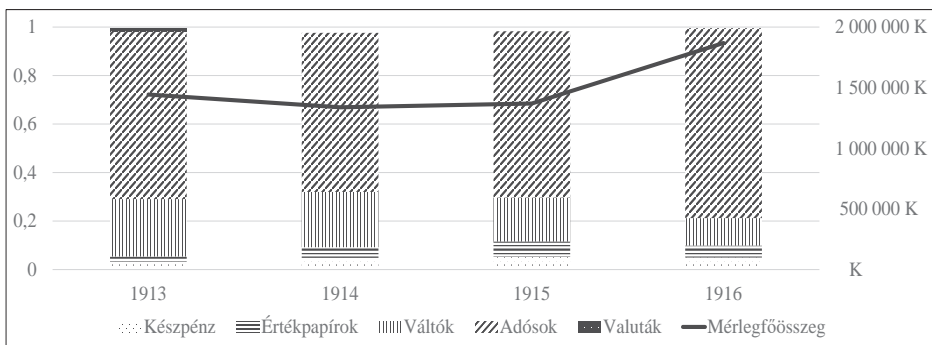
⁴⁷ DAR. JU-5. Eln. 55–1916-II.

16. ábra
A Banca cooperativa di Fiume S. A. mérlegének jobb (vagyon) oldala⁴⁸

Forrás: COMPASS, 1914–1916, saját szerkesztés.

17. ábra
A Banca cooperativa di Fiume S. A. mérlegének bal (teher) oldala

Forrás: COMPASS, 1914–1916, saját szerkesztés.

A társaság mérlegének jobb oldala megmutatja, hogy a vagyonának átlagosan 25%-át a tőke, 2%-át a tartalékalap, 24%-át a betétek, és 47%-át a hitelezők tették ki. Ezzel szemben a mérleg másik oldalán átlagosan 4,5%-ot tett ki a készpénz, 4,5%-ot az értékpapírok, 20%-ot a váltók, 70%-ot az adósok és 0,3%-ot a valuták. A mérlegfőösszegnek átlagosan 1,5%-a volt a nyereség mértéke, melyből részvényenként 4% osztalékot fizetett a bank.

⁴⁸ COMPASS, 1914–1916.

További fiumei pénzüintézetek

Fiumében az eddig bemutatottakon felül más pénzüintézetek is működtek. Fiókja volt 1899–1914 között a Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Banknak Loewe Adolf vezetésével – igaz a bank, már 1891-ben is szerzett fiumei érdekeltségeket a kikötő tárházak kapcsán⁴⁹ – 1903–1914 között a Banka i šteđiona primorje d. d. Susaknak; 1906–1914 között a Riečka podružnica hrvatske poljodjelske banke-nak; 1907–1914 között a Podružnica prve hrvatske šteđionice na Rieci-nek; 1910–1914 között a Magyar Bank és Kereskedelmi Rt.-nak és a háború alatt, 1916-ban alakult meg a fiumei Szövetkezeti Bank Rt. 1 000 000 korona alaptőkével, melynek igazgatói Marusic Milan, Anticovic Ivo és Dr. Kisovac Alajos voltak.⁵⁰

A Fiumei kereskedelmi tőzsdét azzal a céllal hozta létre a fiumei kormányzó és a kereskedelemüggyel foglalkozó állami irányítás, hogy fórumot adjon a fiumei áruk és a tengerészet kapcsán előforduló pénzáramoknak. A tőzsde működési költségeit is a fiumei kormányzóság vállalta magára.⁵¹ Az alapszabály értelmében⁵² a tőzsde minden nap nyitva volt és ott minden fiumei szu-
sáki vagy magyarországi cég képviseltethette magát az előzetes tőzsdei díjak megfizetésével, képviselőiken keresztül.⁵³

Következtetések

Fiume városa és az ott működő egyetlen magyar tengeri kikötő a kiegyezéstől az első világháborúig a harmadik magyar fennhatóság alatti időszakát és egyben az aranykorát élte. Ebben a konjunktúrában virágzott az ipar, a kereskedelem, és mint láthattuk a helyi pénzügyi élet is. Ezek pedig együttesen teremtették meg annak a kulturális életnek a feltételeit, amely miatt a mai napig nosztalgiával emlékezünk Fiuméra, és amely miatt a mai napig, a legkülönbélebb irányból, módon és a legkülönbélebb diszciplínák eszköztárát használva kutatjuk Fiume történelmét. Bízom benne, hogy a fiumei pénzüintézetek történetének közreadásával hozzájárulhattam a Fiuméről felhalmozott eddigi ismereteinkhez és további ezirányú gazdaságtörténeti kutatásokat inspirálhatok.

⁴⁹ DAR, TH: Pomorska oblast za Ugarsko-hrvatsko primorje u Rijeci (1870.–1918.) – A Magyar Királyi Tengerészeti Hatóság iratai (1870–1918), 49–1891–V–1348; 101–1893–XXXVI–1138.

⁵⁰ COMPASS, 1899–1918.

⁵¹ DAR, TH, 11–1911–IV–211.

⁵² DAR, JU–5, Ált. 179–1892–13.

⁵³ DAR, TH, 13–1913–II–322.